

MUSIQIY TA'LIM UZVIYLIGINI TAMINLASH MASALALARI VA YECHIMLARI (DOIRA IJROCHILIGI MISOLIDA)

Zuxriddin Abdujabbor o'g'li Abdullayev
O'zbekiston davlat san'at madaniyat instituti Farg'ona mintaqaviy filiali

Annotatsiya: Doira cholg'usi ijrochilarini tayyorlashda musiqiy ta'lim bosqichlari uch bosqichda bo'lib, ular bolalar musiqa va san'at maktablari, ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktablari va oliy bilim yurtlari hisoblanadi. Bu ta'lim muassasalarining yutuq va kamchiliklari haqida ushbu maqolada bayon etishga harakat qildik.

Kalit so'zlar: doira, cholg'u, urma zarbli, musiqiy ta'lim, musiqa va san'at maktablari, doira ijrochiligi, usul, doira darsligi, repertuar

ISSUES AND SOLUTIONS OF PROVIDING MEMBERSHIP OF MUSIC EDUCATION (EXAMPLE OF CIRCLE PERFORMANCE)

Zukhriddin Abdujabbar oglu Abdullayev
Fergana regional branch of Uzbekistan State Arts and Culture Institute

Abstract: The stages of musical education in the training of circle instrument performers are in three stages, which are children's music and art schools, specialized art and culture schools, and institutions of higher education. We tried to describe the achievements and shortcomings of these educational institutions in this article.

Keywords: circle, instrument, Percussion, musical education, music and art schools, circle performance, method, circle textbook, repertoire

O'zbek xalq cholg'ularining tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Urma zarbli cholg'ular esa eng birinchi bo'lib paydo bo'lgan cholg'ulardan hisoblanadi. Qadimda insonlar bu cholg'ulardan, ovlarda, urushlarda, va har xil diniy ma'rosimlarda foydalanishgan. Tarixdan ma'lumki, mil.avv. V asrdan, milodiy V asrlarda O'rta Osiyo hududida Xorazm, Parfiya, Baqtriya va Kushon davlatlari xukm surgan. Ushbu davlatlar hududidan topilgan arxeologik qazishmalar natijasida ko'plab ashyoviy dalillar topilgan va ular orasida musiqa cholg'ulari (damli, zarbli, torli) ham bor edi. Demek, bu yerda yashagan axolining musiqa madaniyati turmush tarzi bilan bevosita bog'liq bo'lgan.

Aytib o'tishimiz joizki, buyuk bobomiz Sohibqiron Amur Temur va temuriylar davrida musiqa madaniyati ancha rivoj topdi. Bu davriga kelib "o'n ikki maqom" tizimi shakllanib amalda qo'llana boshladi va u saroy musiqasi hisoblanib asosan

saroyda amir va amaldorlar uchun ijro etilgan. "O'n ikki maqom"da usullar doira cholg'usida ijro etilgan va doira jo'rligida tanbur, rubob, g'ijjak, chang, ud, dutor kabi cholg'ular ijro etilgan. O'sha davrdagi cholg'ularni ijro uslubi va joyiga qarab ikki turga bo'lishimiz mumkin, saroyda ijro etiladigan cholg'ular yani, ud, rubob, g'ijjak, arfa, doira va boshqalar. Doira, nog'ora, dovul va karnay, surnay cholg'ulari esa bayramlarda, sayillarda va to'y-tamoshalarda ijro etilgan. Bundan tashqari zarbli (doira, nog'ora, dovul) va damli (karnay, nafir) cholg'ulardan o'vda va urushlarda ham unimli foydalanishgan.

Xalq orasida laparlar, o'lanlar va turli folklor qo'shiqlarda doira cholg'usi asosiy cholg'u hisoblangan va ayollar tamonidan ijro etilgan. XX asrga kelib doira san'ati darg'asi va doirachilarning piri ustozlari hisoblangan Usta Olim Komilov yangi doirachilar ijroviy maktabini yaratdi va Marg'ilonda musiqa to'garaklar faolyatini yo'lga qoydi. Usta Olim Komilov, "Qo'sh qars", "Katta o'yin", "Pilla", "Qo'qoncha", "Tantana", "Andijon po'lkasi", "Sarboz", "Farg'onacha", "Dovul", "Shodlik" va boshqa ko'plab asarlarni doira va raqs uchun yaratdi. Hozirgi kunda bu asarlardan ta'lim muassasalarida darslik sifatida foydalanib kelinmoqda. Usta Olim ota asos solgan doirachilar maktabini uning eng yaqin shogirdi To'ychi Inog'omov Toshkentda davom ettirdi. Ustoz shogird an'alariga asoslangan bu maktab bugungi kunda ham faolyatda bo'lib kelmoqda.

Hozirgi kunga kelib davlatimiz tomonidan musiqa va san'atga bo'lgan e'tibor sezilarli darajada oshdi. Bugungi kunga kelib, 300 dan ortiq bolalar musiqa va san'at maktablari, 20 ta ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktablari, shuningdek, R.Glier nomidagi Respublika ixtisoslashtirilgan musiqa maktabi, V.Uspenskiy nomidagi Respublika ixtisoslashtirilgan musiqa maktabi va oliy ta'lim muassasalari faoliyat yuritib kelmoqda.

Respublikamizda musiqiy ta'lim sohasida mutaxassislarni tayyorlash uchun bosqichli tizim asosida amalga oshirib kelinmoqda. Ularning birinchisi maktabdan tashqari ta'lim bosqichi bo'lib, asosan bolalar musiqa va san'at maktablarida umumiy musiqa, xoreografiya, teatr san'ati, tasviriy va amaliy san'at yo'nalishlari bo'yicha boshlang'ich bilim, malaka va ko'nikma hosil qilishdan iborat. Shuningdek, o'quvchi yoshlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish maqsadida madaniyat markazlari, "Barkamol avlod" yoshlar ijodiyot markazlari tashkil etilgan. Lekin ulardagi to'garaklar dasturi o'qishning keyingi bosqichini davom ettirish imkonini bermaydi.

Bolalar musiqa va san'at maktablaridagi musiqiy ta'lim yo'nalishida xalq cholg'ulari tarkibiga kiruvchi doira sinfi mavjud bo'lib, ta'lim muddati besh yil hisoblanadi. Musiqiy ta'limda doira ijrochilarini tayyorlashning eng muhim bosqichi bu bolalar musiqa va san'at maktabi hisoblanadi. Bu bosqichda o'quvchi doira cholg'usi haqida ilk tasavvur hosil qiladi hamda undagi ijrochilik mahoratini egallashning dastlabki jarayonlarini o'zlashtiradi. Ushbu jarayonda cholg'udagi ijro

holati, uslublari, zarblari (shtrixlari)ni puxta o'zlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mashg'ulotlar yakka va ansambl tarzda olib borilib, fortopiano jo'rligida ham asarlar ishlanadi. Bundan tashqari kslofon, marinbo kabi cholg'ulardan ham saboq beriladi.

Ushbu maktabda yutig'li tamonlar ko'p albatta, lekin kamchiliklar ham yo'q emas, hususan doira sinfida bir qancha kamchiliklar mavjud. Bolaning ijrosi va pastonofkasini tog'ri shakilantira olmaslik, asar tanlashdagi kamchiliklar, aksaryat hollarda o'quvchilar o'zi ijro qilayotkan asarlarni mazmunini bilishmasdan ijro etishi va boshqa kamchiliklar mavjud. Albatta bunda o'qtuvchi murabbiylar ham mas'ulyatli bo'lishi kerak, chunki yosh ijrochilar asosiy bilim malakani ushbu dargohdan olishadi.

Keyingi bosqich ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktablari, Respubilka san'at va madaniyat kolleji va Respublika estrada va sirk kolleji hisoblanadi. Bu bosqichdagi dolzarb muammolardan biri shundaki, ularning ikki yillik ixtisoslashtirilgan maktablarga aylantirilganligidir. Ikki yillik musiqiy ta'limda doira ijrochiligidan saboq oladigan o'quvchilar mutaxassisligi bo'yicha yetarlicha bilimni egallay olmaydilar. Bundan tashqari, darslarga bo'lgan munosabat qoniqarli emasligi, darslar shunchaki yuzaki o'tilish holatlari kuzatilib turadi. Shu sababdan darslarning da'vomatiga etibor berish bilan birga dars sifatiga ham etibor berish darkor. Yana shuni ayta olamizki, o'quvchining ijro imkoniyatidan kelib chiqib asar berilmaydi. Misol uchun musiqa maktabida ijro etgan asarini yana qaytarib ijro etishi yoki o'zining ijro imkoniyati yetmaydigan asarlarni ijro etish hollari kuzatiladi, bu esa asarning mazmun-mohiyatini tinglovchiga yetkazib bera olmaslikni keltirib chiqaradi. Shu sabobdan har bir bosqich uchun alohida darsliklar chiqarish kerak, bu darsliklar oddiydan murakkablashib borishi kerak bo'ladi.

O'quvchilarga turtki berib turadigan asosiy narsalardan biri bu Respublika va xalqaro ko'rik - tanlovlardir. Bunday konkursnlarni doimiy tarzda o'tkizib turish kerak deb o'ylayman. Chunki o'quvchilar bu berlashuvga tayyorlanish mobaynida boshqa paytga nisbatan olganda ko'proq o'z ustida ishlashga harakat qilishadi. Ushbu bosqichdan keyingi uchinchi bosqich oliy bilim yurtlari hisoblanib, ularga O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti, O'zbekiston davlat konservatoryasi va ularning mintaqaviy filiallari, Yunus Rajabiy nomidagi o'zbek milliy musiqa va san'ati instituti, bundan tashqari respublikamizdagi pedagogika institutlari va universitetlari kiradi.

Shuni aytib o'tishimiz kerakki, oliy ta'lim bosqichi majburiy emas, ixtiyoriy hisoblanadi. Bu dargohda tahsil olmoqchi bo'lgan o'quvchilarning bilim saviyasi yuqori bo'lishi lozim. Oliy dargohning bakalavr bosqichi to'rt yilni tashkil etadi. Agar uchchala bosqichni hisoblab chiqadigan bo'lsak jami o'n bir yilni tashkil qilmoqda. Lekin bu kam bo'lishi mumkin, chunki bir doirachi o'z sohasini yetuk kishisi bo'lish uchun kamida uzliksiz o'n besh yil bilim olishi kerak.

Oliy bilim yurtlaridagi doira sinifi yutuq va kamchliklari haqida gapiradigan bo'lsak, birinchi navbatda yutuqli tamoni bilim malakasi yuqori bo'lgan professor-o'qituvchilar dars berishidir. Chunki professor-o'qituvchilar ijroning shunchaki ijrosiga emas uning sifatiga, mazmuniga chuqur e'tibor qaratishadi. Afsuski, bundan bazi bir talabalar unumli foydalana olmasligini kuzatishimiz mumkin. Yana bir muammali tamonlardan biri repertuar muammosi hisoblanadi. Aksariyat hollarda talabalar kollejda o'rgangan asarlarni, misol uchun, "Shodlik", "Sarboz", "Larzon", "pilla" va boshqa asarlarni qayta ijro qilishga urinadi, lekin "Shodiyona", "Doira darsligi", "Usul termalar 2" kabi yirik asarlarni ijro etishga harakat qilishmaydi. Vaholanki, ushbu asarlar oliy dargoh repertuariga mos hisoblanadi. Achinarli holatlardan biri shundaki, talabalar imtixonga oz muddat qolganda bilim olishga harakat qila boshlaydilar. Shunga o'xshash kamchiliklar ko'p, buni oldini olish uchun albbata ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarning bilim olishiga bo'lgan qiziqishini oshirish kerak.

Hulosa qilib aytadigan bo'lsak, Yurtimizdagi barcha musiqiy ta'lim muassasalari zamonaviy musiqa cholg'ulari, o'quv jarayonini tashkil etishda zarur bo'lgan barcha kerakli jihozlar bilan ta'minlangan. Hozirda bu o'quv dargohlarida ta'lim olish uchun barcha zarur sharoitlar yaratilgan. Davlatimiz tamonidan yaratilgan bunday sharoitlardan to'g'ri va unimli foydalanishimiz kerak. Eng asosiysi, ustozlardan an'ana bo'lib kelayotgan milliy san'timizni kelajak avlodga buzmasdan qanday bo'lsa shundayligicha yetkazib berishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'.Toshmatov, X.Beknazarov Cholg'ushunoslik (darslik) Toshkent- 2015.
2. D. Islomov. "Doira san'ati darg'alari" (monografiya) Toshkent - 2019.
3. D. Islamov "Sharq musiqasi tarixidan" (monografiya) toshkent - 2017.
4. Q.Qobilqoriyev. "Doira cholg'usining o'zbek musiqa madaniyatidagi o'rni" (dissertatsiya) Toshkent - 2020.
5. Oqilxon Ibragimov "Temuriylar davrida ilm-fan va madaniyat rivojini o'rganish va targ'ib qilishning umumbashariy ahamiyati" Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. Toshkent, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, 2017- yil, 6-aprel. Nashir etilgan yili:-T.:Fan,2019.
6. Madolimov, D. Y. (2022). MARKAZIY OSIYOLIK BASTAKOR SOZANDA VA KASHFIYTOTCHI BORBAD HAYOTI VA IJODI. Oriental Art and Culture, 3(4), 455-456.
7. Madolimov, D. (2022). The Role and Importance of Breath and Pronunciation in Singing. INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION, 1(5), 231-233.

8. Rustamova, M. U. B. Q., & Azizov, S. (2023). MUSIQA SAN'ATINING BOLA KAMOLOTIDAGI O'RNI HAMDA TARAQQIYOT YO'LI. *Oriental Art and Culture*, 4(5), 269-271.
9. Topildiyev, S. (2023). FARG'ONA-TOSHKENT MAQOM YO'LLARI HAQIDA. *Oriental Art and Culture*, 4(6), 280-284.
10. Topildiyev, S. (2022). FARG'ONA-TOSHKENT MAQOM IJROCHILIGI YO'LLARI. *Oriental Art and Culture*, 3(4), 905-908.
11. Maxanov, S. (2022). OZBEK XALQ CHOLGU ASBOBLARINING INNOVATSIONRIVOJLANISH TARIXI. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 1(24), 341-344.
12. Maxanov, S. (2022). O'ZBEK CHOLG'U ASBOBLAR TURLARI. *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 1(24), 75-76.
13. Xalilov, T. (2023). MUSIQA ASARIDA KUYNING AHAMIYATI. *Oriental Art and Culture*, 4(6), 458-462.
14. Toshmatov, D. (2023, July). MUTAL BURKHANOV IS ONE OF THE FOUNDERS OF UZBEK ARIA ART. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 143-145).
15. Moydinov, F. (2022). Musical instruments are designed for self-study computer programs. *Studies in Economics and Education in the Modern World*, 1(6).